

ACADEMIA ROMÂNĂ

DATELE CRONICELOR MOLDOVENEȘTI

ASUPRA

ANILOR DE DOMNIE AI LUI ALEXANDRU CEL BUN

DE

DIMITRE ONCIUL

MEMBRU CORESPONDENT AL ACADEMIEI ROMÂNE

EXTRAS DIN
ANALELE ACADEMIEI ROMÂNE
Seria II. — Tom. XXVII.
MEMORIILE SECȚIUNII ISTORICE.

BUCUREȘTI

INSTIT. DE ARTE GRAFICE «CAROL GÖBL» 8-801 10N ST. RASIDESCU

16, STRADA DOAMNEI, 16

1905.

13312

Prețul 30 bani.

Analele Societății Academice Române. — Seria I:

L. B.

Tom. I—XI. — Sesiunile anilor 1867—1878.

Analele Academiei Române. — Seria II:

Tom. I.	— Sesiunea extraordinară din anul 1879	3,50
» II.	— Sect. I. — Desbaterile Academiei în 1879—80	5.—
» II.	— Sect. II. — Discursuri, memorii și notițe (Sfârșit)	
» III.	— Sect. I. — Desbaterile Academiei în 1880—81	5.—
» III.	— Sect. II. — Memorii și notițe (Sfârșit)	
» IV.	— Sect. I. — Desbaterile Academiei în 1881—82	3.—
» IV.	— Sect. II. — Memorii și notițe (Sfârșit)	
» V.	— Sect. I. — Desbaterile Academiei în 1882—83	3.—
» V.	— Sect. II. — Memorii și notițe (Sfârșit)	
» VI.	— Sect. I. — Desbaterile Academiei în 1883—84	2.—
» VI.	— Sect. II. — Memorii și notițe (Sfârșit)	
	Viața și scrierile lui Grigorie Țamblac, de <i>Episc. Melhisedec</i>	1,20
	Despre Alexandru Mavrocordat Exaporritul și despre activitatea sa politică și literară, de <i>A. Papadopol-Calimach</i>	—,20
» VII.	— Sect. I. — Desbaterile Academiei în 1884—85	3.—
» VII.	— Sect. II. — Memorii și notițe (Sfârșit)	
» VIII.	— Sect. I. — Desbaterile Academiei în 1885—86	3.—
» VIII.	— Sect. II. — Memorii și notițe (Sfârșit)	
» IX.	— Desbaterile Academiei în 1886—87	5.—
» IX.	— Memoriile Secțiunii Istorice (Sfârșit)	
	Zece Maiu. Memoriu prezentat Academiei, de <i>D. A. Sturdza</i>	—,30
	Biserica din Pârâuți în Bucovina, de <i>S. Fl. Marian</i>	—,20
	Sama Visteriei Moldovei din 1818, de <i>V. A. Urechiiă</i>	—,20
	O statistică a Terii-Românești din 1820. Comunicare de <i>V. A. Urechiiă</i>	—,20
	Inscripțiuni după manuscrise. Comunicări și note de <i>V. A. Urechiiă</i>	—,30
	Generalul Pavel Kisseleff în Moldova și Țara-Românească, 1829—1834, după documente rusești, de <i>A. Papadopol-Calimach</i>	
	Notițe despre slobozii, de <i>V. A. Urechiiă</i>	—,40
» X.	— Desbaterile Academiei în 1887—88	4.—
» X.	— Memoriile Secțiunii Istorice (Sfârșit)	
	Didachiile sau predicele Mitropolitului Antim Ivireanul, tomul II.—Studiu de <i>Episcopul Melhisedec</i>	—,40
	Studii asupra legii celor XII table, de <i>Ion Kalinderu</i>	—,60
	Dela Tobolsk până în China. Note de călătorie de Spătarul Nicolae Milescu, 1675. Traduse după un text grecesc de <i>G. Sion</i>	1.—
	Arhimandritul Vartolomeiu Măzăreanu (1720—1780). Notiță biografică și bibliografică, de <i>V. A. Urechiiă</i>	—,60
	Sigiliul târgului Pietrei (jud. Neamțu). Notiță istorică de <i>V. A. Urechiiă</i>	—,30
	Pe file de ceaslov. Note istorice de <i>V. A. Urechiiă</i>	—,20
	Document referitor la limba românească. Comunicare de <i>V. A. Urechiiă</i> . (Cu stampă heliografică)	
	Documente dintre 1769—1800. Comunicări de <i>V. A. Urechiiă</i>	—,40
	Documente relative la anii 1800—1831. (I-a Serie) Comunicațiune de <i>V. A. Urechiiă</i>	—,40
	Moratorium. Comunicațiune de <i>V. A. Urechiiă</i>	—,20
	Autografele lui Varlaam Mitropolitul. Comunicațiune de <i>V. A. Urechiiă</i> . (Cu stampă heliografică)	—,50
	Istoria evenimentelor din Orient, cu referință la Principatele Moldova și Valahia, din anii 1769—1774, scrisă de biv Vel Stoln. Dumitrache și editată după copia lui Nicolae Piteșteanu din anul 1782, de <i>V. A. Urechiiă</i>	1,50
	Indice alfabetic al volumelor din <i>Anale</i> pentru 1878—1888	2.—
Tom. XI.	— Desbaterile Academiei în 1888—89	3.—
» XI.	— Memoriile Secțiunii Istorice	2.—
	Câteva manuscrise slavo-române din Biblioteca Imperială dela Viena, de <i>Ioan Bogdan</i>	—,50
	Cinci documente istorice slavo-române din Arhiva Curții Imperiale dela Viena, de <i>Ioan Bogdan</i>	1.—
	Diploma Bărlădeană din 1131 și Principatul Bărladului.—O încercare de critică diplomatică slavo-română, de <i>Ioan Bogdan</i>	—,60
	Biserica din cetatea Neamțu și documente relative la Vasile Lupu și Doamna Ruxandra, de <i>V. A. Urechiiă</i>	

Ino. 74569

B.C.U. Bucuresti

C112075

DATELE CRONICELOR MOLDOVENEȘTI
ASUPRA
ANILOR DE DOMNIE AI LUI ALEXANDRU CEL BUN

DE

DIMITRE ONCIUL

Membru corespondent al Academiei Române.

Sedința dela 15 Martie 1905.

Donațiunea Maiore

Între chestiunile de cronologie ale istoriei române ce așteaptă să fie rezolvate, datele cronicelor moldovenești asupra anilor de domnie ai lui Alexandru cel Bun, până acum neverificate, prezintă un îndoit interes. Chestiunea privește și critica vechilor cronice moldovenești, pe cari se întemeiază cronica lui Ureche, și vechea cronologie a Moldovei. În ambele privințe, verificarea datelor examinate în rândurile următoare ne va da lămuriri importante.

Letopisețul dela Bistrița, cea mai veche cronică a Moldovei, contemporană cu evenimentele dela urmașii lui Alexandru cel Bun încoace, dă din domnia acestuia următoarele fapte și date:

«În anul 6907 luna lui Aprilie 23, stătù Alexandru Voevod domn în țara Moldovei, iar pe Iuga Voevod îl luă Mircea Voevod. Și stăpâni Alexandru Voevod țara Moldovei 32 ani și 8 luni, și muri în anul 6942 Ianuarie 1, și fu îngropat în mânăstirea dela Bistrița, pe care singur o zidise; veșnica lui pomenire. Și se născù lui cel dintâiu fiu, numit Ilie Voevod, în anul 6917 Iulie în 20, din doamna Neacșa. Iar Stefan Voevod se născù din Stanca, în anul 6919. Iar Petru Voevod se născù din Marina, flica lui Marin, în anul 6930. În anul 6933 Octombrie în 23, Ilie Voevod își luă soție, și o aduse Ghidigol (Ghedeon) Sâmbătă, se cunună cu ea Duminecă, și i se născù lui în anul 6935 un fiu, și îi deteră numele Roman» (1).

(1) Bogdan, *Cronice inedite atingătoare de istoria Românilor*, p. 35.

570811
C. 112075

Aceste amănunte, întemeiate învederat pe însemnări contemporane, dau datelor acestei cronice o deosebită importanță pentru chestiunea ce ne ocupă.

A doua cronică după vechime, letopisețul dela Putna, contemporan cu evenimentele dela sfințirea acestei mănăstiri (1470) încoace, spune numai:

«În anul 6907 stătù domn Alexandru Voevod, și a domnit 32 ani și 8 luni, și a murit» (1).

Cu această versiune din redacția dela Slatina a textului slovenesc al cronicei concordă și traducția ei polonă, făcută în 1566 la Iași, care spune cu aceleași cuvinte:

«În anul 6907 fu domn Alexandru Voevod, și a domnit 32 ani și 8 luni». Traducătorul adaugă: «Nici de acesta nu se scrie al cui fiu a fost» (2).

Iar cronica anonimă, o prescurtare a unei cronice moldovenești ce ajungea până la 1504, păstrată între cronicile cuprinse în cronica rusească «Воскресенская летопись» din secolul al XVI-lea, prezentă versiunea următoare:

«În anul 6915 a domnit Alexandru Voevod ani 32 și luni 8» (3).

Pe asemenea cronice se întemeiază cronicarul Ureche, zicând:

«Letopisețul nostru cel moldovenesc scrie că au fost cursul anilor 6907, când au stătut domn Alexandru Vodă cel Bun, iar letopisețul cel lătinesc scrie că au fost valeatul 6921 . . . Și într'acelaș an (6940, ultimul an ce cronica îl are însemnat mai înainte) au murit Alexandru Vodă, după ce au domnit 32 de ani și 8 luni» (4).

Cum vedem, toate mărturiile sunt de acord numai asupra unui singur punct, durata domniei de 32 ani și 8 luni; iar asupra anilor pentru începutul și sfârșitul domniei, versiunile cronicelor, așa cum ni s'au transmis, se deosebesc prin date diferite. Pentru începutul domniei, letopisețul dela Bistrița și cel dela Putna, ca și letopisețul moldovenesc citat de Ureche, dau anul 6907 (=1399), pe lângă care letopisețul dela Bistrița mai dă și data lunii, 23 Aprilie; cronica anonimă prezentă varianta 6915 (=1407), iar din letopisețul lătinesc citat de Ureche (azi necunoscut) avem anul 6921 (=1413). Pentru sfârșitul domniei, letopi-

(1) Bogdan, *Vechile cronice moldovenești până la Ureche*, p. 143.

(2) *Ibid.*, p. 174; *Cronice inedite*, p. 120 (aci 38 ani, în loc de 32).

(3) Bogdan, *Vechile cron. mold.*, p. 188.

(4) Kogălniceanu, *Letopisețele țării Moldovei*, I, 103, 107; *Cronicele României*, I 137, 141.

seful dela Bistrița dă ca dată a morții 1 Ianuarie 6942 (socotit = 1434); iar cronică lui Ureche, anul 6940 (socotit = 1432).

Nici una din aceste date nu concordă cu documentele din acea epocă, după calculul admis până acum la noi pentru începutul anului, fie dela 1 Septembrie, după cronologia bizantină, fie dela 1 Ianuarie. Datele letopisețului dela Bistrița nu concordă nici cu durata domniei de 32 ani și 8 luni, căci dela data pentru începutul domniei (23 Aprilie 6907) până la data morții (1 Ianuarie 6942) sunt 2 ani mai mult. Toate pleacă însă dela una și aceeași versiune a celui mai vechiu text de cronică a Moldovei, care nu ni s'a păstrat în forma originală, cu datele exacte ce le putem restabili cu ajutorul documentelor.

Până acum s'au admis, în publicațiunile mai nouă, următoarele date pentru durata domniei lui Alexandru cel Bun: 1399—1432 (1), 1400—1432 (2), 1401—1433 (3). Vom vedea că datele exacte sunt 1400—1433.

Cele mai vechi documente ce cunoaștem dela Alexandru cel Bun sunt din anul 6908: unul din 11 Februarie, după care Academia are o copie fotografică, comunicată de d-l I. Tanoviceanu, și altul din 29 Iunie, păstrat în original în colecția Academiei (XLV, 150).

Din același an (6908) și din 1400 (= 6908) sunt cunoscute încă trei alte documente moldovenesti. Două din acestea sunt dela Ivașco, fiul lui Petru Mușat, date la Berest în Polonia, unul din 25 Martie 1400, altul din același an, fără lună, dar negreșit din același timp, ambele fiind scrise la fel, de aceeași mână (4). Al treilea, din 28 Noembrie 6908 (= 1400), este dela Iuga Vodă, numit în toate cronicile vechi ale țerii ca predecesor imediat al lui Alexandru cel Bun, dela care Iuga

(1) Hasdeu, *Negru-Vodă* (1898), p. IV.

(2) Tocilescu, *Manual de Istoria Românilor* (1899, ș. u.), și C. Kogălniceanu, *Istoria Românilor* (1903), după cum însumi am admis mai întâiu în *Originile Principatelor Române* (1899) și în *Geschichte der Bukowina* (1899).

(3) Picot, *Alexandre le Bon* (1882), și Xenopol, *Istoria Românilor*, II (1889); *Histoire des Roumains*, I (1896); *Curs de Istoria Românilor*.

(4) *Documente privitoare la istoria Românilor*, I 2, 819 sqq. Cf. copiile fotografice în colecția Acad. Rom. În ambele acte este numit și panul Vilcea ca fiind de față. Data *оу четвергъ в[ъ] д[н]и зачатъа матки божьей* (= Joi în ziua conceperii Maicii Domnului) e ziua Bunei Vestiri (25 Martie), care în 1400 cădea Joi. (Cf. Uljanickij, *Materialy*, p. 11); Czolowski, *Sprawy woloskie w Polsce* (1891), p. 18, și Prochaska, *Podole lennem korony* (Rozprawy Akademii, VII, Cracovia 1895), p. 262, admit data de 9 Decembrie, ziua conceperii sf. Ane (tot Joi), numită la catolici *conceptio Mariae*, 8 Decembrie), denumire neîntrebuințată nici la noi, nici la Ruși. Cf. Martinov, *Annus ecclesiasticus graeco-slavicus*.

mai este și un document fără dată, probabil din acelaș an, ambele cunoscute numai în traducție română (1).

Din cele două acte ale lui Ivașco reiese că pe la 25 Martie 1400 tronul Moldovei eră înstrăinat urmașilor legitimi ai lui Petru Mușat, Roman și Ivașco. El cheazășuește regelui Poloniei Vladislav Jagiello, ca suzeran al Moldovei, credință pentru Roman, făgăduind că acesta va sluji cu credință, fără înșelăciune și fără viclenie, regelui și coroanei polone, și obligându-se, în caz contrar sau dacă Roman ar acuză pe principele Swidrigiello pentru captivitatea sa (ТОГО НАТЦЕА), a-l remite și a-l da iarăș în mâinile regelui; în al doilea act (din 25 Martie) el face promisiuni pentru cazul că el însuș ar dobândi domnia.

Roman, de care e vorba aci, este negreșit fostul Domn al Moldovei (1391—1394), fratele și succesorul lui Petru Mușat și tatăl lui Alexandru cel Bun. În certele dintre principele podolian Teodor Koriatovici și Vitold, ducele Litvaniei, pentru Podolia (1393—1394), Roman ajutase pe Koriatovici contra lui Vitold, puternicul vasal al regelui Poloniei, și împărțise cu aliatul său înfrângerea suferită la Camenița (după lupta dela Bratzlaw), ceea ce pare a-i fi atras căderea. Pe urmă încercând probabil să ia iarăș domnia, el fu prins de Swidrigiello, fratele regelui (2). La acest fapt se reportă actul lui Ivașco, care pune cheazășie pentru Roman (unchiul său).

Deci pe la 25 Martie 1400, când Ivașco dedeă actele dela Berest,

(1) *Arhiva Românească*, I (1840), p. 17 (ed. II, 1860, p. 14); *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, IV (1885), p. 714, a 6908 (= 1400). Indicțiunea VIII a datei, dacă nu e adausă de traducător (datarea după indicțiune eră încă cu totul neobișnuită în Moldova, unde ea s'a introdus abiă mai târziu din Țara Românească), nu poate fi socotită aci ca indicțiunea bizantină (dela 1 Septemvrie), ci negreșit după calculul întrebuintat pentru începutul anului, ca la indicțiunea romană (dela 25 Decemvrie sau 1 Ianuarie). Rühl, *Chronologie des Mittelalters und der Neuzeit* (1897), p. 173: «Der Ursprung dieser Art der Indiction ist wohl darauf zurückzuführen, dass man ... das Indictionsjahr mit demjenigen Kalenderjahr gleichsetzte, in das es zum grössten Teile fiel». Cf. cele două acte dela Vitold, ducele Litvaniei, din Fevruarie și Noemvrie, indicțiunea VII. *Науковий Сборникъ*, I (1865), 179 sqq. (după *Акты западной Россіи*, I, 28, 32).

(2) Strykowski, *Kronika polska, litewska*, etc. (ed. din 1582, retipărită), II, 104, 119. Roman este numit aci «Roman Petrilowicz» (fiul lui Petru). După cronicile moldovenești (afară de traducția polonă a letopisețului dela Putna, unde Roman este pus ca fiu al lui Petru), el eră fratele lui Petru Mușat, cum îl arată și actul lui Vladislav Jagiello către Petru, din 1388. (*Науковий Сборникъ*, I, 191, după *Акты западной Россіи*, I, 22). Un Roman (II), fiu al lui Petru, cum îl admite d-l Xenopol, *Istoria Românilor*, II, 147, nu este constatat. Ivașco îl numiă negreșit ca frate, dacă i-ar fi fost, cum îl arată inexact rezumatul dela Dogiel, *Codex diplomaticus Poloniae*, I, 600, pe care

Roman, tatăl lui Alexandru cel Bun, trăia încă și căută să redobândească tronul moștenit. Cu aceasta nu concordă însă data de 11 Februarie 6908 (socotit = 1400) a hrisovului prin care Alexandru ca Domn al țării Moldovei face o donație din a sa «dreaptă ocină și moștenire». Dar contradicerea se înlătură dacă admitem că aci începutul anului e socotit dela Martie, sistem cronologic foarte răspândit pe atunci. În asemenea caz, hrisovul lui Alexandru din Februarie 6908 ar fi din 1401, deci posterior actelor lui Ivașco din Martie 1400 (1).

Până de curând se admitea și pentru cronologia mai veche a Moldovei, ca regulă generală la era bizantină (dela facerea lumii), începutul anului dela 1 Septemvrie, cum de regulă se socotia și în Țara Românească până la secolul al XVIII-lea. Unele cazuri contrare ce s'au observat în inscripțiunile din timpul lui Stefan cel Mare, cu date socotite după stilul dela 1 Ianuarie, erau considerate numai ca abateri dela regulă (2).

La interpretarea critică a croniciei lui Ureche, în seminarul de istoria română ce am înființat acum opt ani pe lângă cursul meu la Universitate, am arătat că în secolul al XV-lea presupusele abateri cu începutul anului dela 1 Ianuarie, întrebuițat pe atunci în Polonia, erau mai dese decât se credeă, acest calcul fiind aplicat și în documente moldovenești din acea epocă. Cercetarea în această direcție, spre completarea și verificarea datelor, a fost continuată în o lucrare de seminar a d-lui Constantin Giurescu, publicată apoi (la 1900) în revista «Convorbiri Literare» (*Câteva cuvinte asupra vechei cronologii românești*), unde

se întemeiază d-l Xenopol. Cf. Czolowski, *op. cit.*, p. 12; Prochaska, *op. cit.*, p. 260 sqq. Stadnicki, *Koryjat Gedyminowicz i Koriatowicze* (Rozprawy i Sprawozdania, VII, Cracovia 1877), p. 35 sqq.; Caro, *Geschichte Polens*, III, 192 sq.

(1) Această părere despre data documentului am exprimat-o față de d-l Tanoviceanu ș. a. colegi, cu ocazia când d-sa a comunicat copia fotografică, în ședința Academiei din 10 Ianuarie 1903. — E. A. Kozak, *Die Inschriften aus der Bukowina* (1903) p. V, presupune că în ambele Principate române (in den moldo-vlachischen Vojevodschafthen) se socotia începutul anului dela Martie, mod întrebuițat în Rusia până la 1492 [7000], și întemeiază această părere pe nepotrivirea unor inscripțiuni cu calculul pentru începutul anului dela 1 Septemvrie, cum și pe data unui document inedit din Țara Românească: «7136, iar dela ... Hristos 1628, în a șaselea zi a lunii dintâi, care este Martie». (Xenopol, *Ist. Rom.*, II, 269, n. 12). Cf. obiecțiunile d-lui Iorga, *Studii și Documente cu privire la istoria Românilor*, VI 2, 651 sqq.

(2) Melchisedec, *Notițe istorice și archeologice* (1885). Cf. *Inscripțiunea dela mănăstirea Răsboieni* (Analele Acad. Rom., VII, 171 sqq) și *O vizită la câteva mănăstiri și biserici din Bucovina* (ibid., p. 205 sqq.), Xenopol, *Ist. Rom.*, II, 267 sqq.

calculul dela 1 Ianuarie se arată ca regulă în cronologia Moldovei până la începutul secolului al XVI-lea.

Părerea susținută atunci, am modificat-o în 1903 (în cursul și în seminarul meu de istoria română), în înțelesul că regula de a socoti începutul anului dela 1 Ianuarie, împrumutată din Polonia și observată până la începutul secolului al XVI-lea (când s'a introdus calculul bizantin cu începutul anului dela 1 Septemvrie, ca în Țara Românească), se constată în Moldova abia sub urmașii lui Alexandru cel Bun; mai înainte, începutul anului se socotia, după cum reiese din examinarea datelor ce am putut controla, dela Martie.

Sistemul cronologic cu începutul anului dela Martie, fie dela 1 Martie (stilul antecezarian), fie dela 25 Martie (stilul Bunei Vestiri), eră pe atunci foarte răspândit în Europa. Stilul Bunei Vestiri (25 Martie) se întrebuițea în cea mai mare parte a Italiei, în unele părți ale Franței și Germaniei, și în Anglia cu Scoția și Irlanda; stilul antecezarian (1 Martie) eră exclusiv întrebuițat în Veneția (până la 1797) și predominant în Rusia, pe lângă calculul bizantin cu începutul anului dela 1 Septemvrie, introdus aci pe la mijlocul secolului al XIII-lea (exclusiv numai dela 7000 = 1492). În Polonia se întrebuițea, dela 1364 (exclusiv numai dela 1450) încoace, stilul dela 1 Ianuarie, în evul mediu încă foarte rar în celelalte țeri catolice, unde, pe lângă calculul dela Martie (mai rar și stilul pascal dela Paști), eră predominant stilul Crăciunului (dela 25 Decemvrie), general întrebuițat și în Ungaria (1).

Din Rusia, stilul dela 1 Martie s'a introdus și în Moldova. Dependența bisericească a Moldovei de episcopatul rusesc de Halici până la înființarea episcopatului moldovenesc, cum și învederata influență litvano-rusească asupra formularului documentelor moldovenești, alcătuit după formularele cancelariilor litvane și malorusiene, formular introdus probabil sub domnia Litvanului Iurg Koriatovici, dela care se cunoaște cel dintâiu document moldovenesc (1374), erau destule motive pentru introducerea și a cronologiei rusești.

Dinainte de 1400 avem numai două documente moldovenești cu date dintre 31 Decemvrie și 1 Martie, la cari putem controla calculul pentru începutul anului. Acestea sunt actele omagiale ale voevozilor Roman I și Stefan I către regele Poloniei.

Actul lui Roman, dat din Suceava, are data: «Duminecă în ajunul

(1) Rühl, *Chronologie*, p. 26 sqq., Grottefend, *Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit*, I, 88 și l. c. aci.

Bobotezei, anul Domnului 1393» (1). În anul 1393, ajunul Bobotezei nu cădea însă Duminecă, ci Sâmbătă, iar Duminecă eră în anul următor. Deci actul este din 5 Ianuarie 1394. Iată o probă sigură că aci începutul anului nu e socotit dela 1 Ianuarie sau dela 1 Septemvrie, ci dela Martie.

Acelaş calcul trebuie aplicat şi la actul lui Stefan, dat deasemenea din Suceava, în ziua de Bobotează (6 Ianuarie) 1395 (2). Chiar pe la începutul lui Ianuarie 1395, Stefan eră în războiu cu Sigismund, regele Ungariei, care pe atunci (între 26 Decemvrie 1394 şi 18 Februarie 1395) făcù o expediţie în Moldova, înaintând până la «rezidenţa voevodului» (Suceava) şi silind pe Stefan să i se închine (3). În acelaş timp, negreşit, nu putea fi dat şi actul omagial către regele Poloniei. Este învederat că acest act, fiind dat în Ianuarie, este din 1396, socotindu-se începutul anului dela Martie, ca şi în actul lui Roman.

Cu data 1396, actul omagial al lui Stefan este trecut şi în registrul oficial al actelor diplomatice relative la Moldova şi Țara Românească ce se află în vechea arhivă dela Cracovia, prezentat de cancelaria regatului polon în 1701 la negociaţiunile cu Turcia. Iar cu data 1395 se află trecut aci actul boierilor lui Stefan, cari făgăduesc că Domnul lor va veni să presteze, cu boierii săi, omagiul cuvenit (4). Dar acest act (după originalul publicat mai întâiu în *Akty zapadnoi Rossii*), dat de patru boieri (*Bratul, Stanislav, Mihail şi Şeandrea*), în Polonia, fără loc, are data 1395 fără lună, aşă încât nu se poate determina dacă el este anterior celui al lui Stefan, precum e trecut în registru, sau

(1) *Documente*, I 2, 815.

(2) *Ibid.*, p. 817.

(3) *Docum.*, I 2, 362, 364 sq., 382 sq. 412 sq. La 26 Decemvrie 1394 Sigismund se află la Turda în Transilvania; apoi urmează o lacună în diplomele lui până la 18 Februarie 1395, când el se află la Braşov, dând o diplomă cetăţenilor Braşoveni, pentru serviciile «în expediţia de curând făcută contra lui Stefan, voevodul Moldovei». Deci expediţia s'a făcut între 26 Decemvrie 1394 şi 18 Februarie 1395. Cf. Huber, *Die Gefangennehmung der Königinnen Elisabeth und Maria von Ungarn und die Kämpfe König Sigismunds in den Jahren 1386 — 1395*. (Archiv für oesterreichische Geschichte, LXVI, 541 sqq.) După letopiseţul dela Putna, p. 143, ca şi după inscripţia pusă de Stefan cel Mare pe mormântul «străbunului» său Stefan cel Bătrân (I) la Rădăuţi (Kozak, p. 105), Ungurii au fost bătuţi de Stefan la «Hindov» (Iorga, *Studii şi Docum.*, VI 2, 624, propune «Hârlău»). Şi în documentele lui Sigismund se face menţiune de o puternică rezistenţă ce el a întâmpinat în Moldova.

(4) *Docum.*, Suplem. II, vol. III, 283. Cf. *Inventarium omnium et singulorum privilegiorum*, etc., din 1682 (ed. Rykaczewski), pp. 132—133, unde ambele acte sunt trecute cu data 1395.

posterior, poate ca act al boierilor trimiși cu actul omagial dat din Suceava, a căror făgăduință ar avea înțelesul că Domnul lor va veni să presteze și personal omagiul cerut (1). Ori și cum însă, și fără această probă, este cert că datei de 6 Ianuarie 1395 din actul lui Stefan, socotită după același stil ca și data actului lui Roman, corespunde anul 1396 din registru.

Ambele acte din secolul al XIV-lea, singurele documente moldovenești (din acel timp) cu date anterioare lui Martie din anii respectivi, sunt probe incontestabile că pe atunci, în actele oficiale ale Moldovei, anul se începea dela Martie. După acest sistem cronologic, și datele din documente și cronice, relative la anii de domnie ai lui Alexandru cel Bun, concordă unele cu altele sau găsește explicarea cea mai potrivită. Dar până a trece la examinarea lor, trebuie să ne lămurim mai întâi asupra celor două documente ale lui Iuga, predecesorul lui Alexandru.

După cele două acte ale lui Ivașco, fiul lui Petru Mușat, pe la 25 Martie 1400, când Roman, tatăl lui Alexandru, trăia încă, tronul Moldovei eră înstrăinat acestor moștenitori legitimi ai întemeietorului dinastiei Mușaților. Uzurpatorul eră Iuga Vodă, pe care cronicile țerii în unanimitate îl pun imediat înaintea de Alexandru, cu doi ani de domnie, și dela care cunoaștem cele două documente, unul din 28 Noemvrie 6908 (=1400), altul fără dată.

Părerea ce am susținut altă dată despre acest Iuga, considerându-l ca identic cu Iurg Koriatovici, Domnul Moldovei din 1374, (2) n'o mai admit acum, recunoscând autenticitatea documentului din 28 Noemvrie 1400, care exclude identitatea celor doi domni omonimi.

Traducția veche a documentului (dela Sf. Spiridon din Iași), făcută după originalul slovenesc «rupt», care nu se mai află și din care — cum zice traducătorul — «s'au tălmăcit încât s'au putut scoate de pe dânsul», arată că Iuga Voevod «cu frații» săi Alexandru și Bogdan au dat lui «*Tiban*, ce au slujit mai înainte (cum spune textul tradus)

(1) Научный Сборникъ, I, 194 (după Акты западной Россіи I, 27): Мы панове бояре, панх Братълаз, и панх Станиславъ, и панх Михаъл, и панх Шандръ, слюбсемъ и слюбниа есмо за нашего господара Стефана, воевода земан Молдавскокъ: кгда коли крокъ господарь его и нашъ, Блодславъ Польскій и Литовскій и Рскій и нинух земля, пошлетъ по оного господара Стефана, тогда оный маеть до него прѣхати и [сх] сконан бояры и сх паны, слюбити и голдовати, тако како нини воеводы голдован и чиннан . . .

(2) *Convorbiri Literare*, XVIII (1884), p. 1 sqq.; XX (1886), p. 266 sqq.; *Originile Principatelor Române* (1899), p. 234 sq.; *Geschichte der Bukowina* (Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild, Wien 1899), pp. 71, 76.

întru sfinți odihniților părintelui nostru — (*lipsă*) lui Petru Voevod și lui Roman Voevod i Stefan Voevod», două sate, unul «în Gârbovăț» și altul «în Bărlad în gura Crasnei». Boierii marturi nu sunt numiți, ci numai scriitorul *Iațco*.— Prin celălalt document, fără dată, al cărui original slovenesc, după care s'a făcut traducția, se află pe la 1840 în posesiunea doctorului Caruz în Botoșani, Iuga dă lui «Braea, ce au slujit mai înainte fericților întru răposare părinților noștri» (cum se zice aci fără altă determinare), «un loc pe Strahotin». În încheiere se zice: «Iar spre aceasta, credința mea Iugăi Voevoda, și credința fiilor mei, și credința lui *Stefan VV.* și a fiilor lui, credința fraților lui, credința lui *Alexandru*, credința lui *Bogdan*,» apoi urmează boierii. Numele scriitorului lipsește.

Scriitorul *Iațco* al documentului din 28 Noemvrie 1400 este constat, în aceeași calitate, și în documentul lui Iurg Koriatovici din 1374 (1), cum și în primele documente ale lui Alexandru (6908 și 1404). *Țiban*, cui se face donația, se află și între boierii lui Alexandru, în ambele hrisoave din 6908. Iar boierii din documentul fără dată (al lui Iuga) se află parte în hrisoavele anterioare ale lui Roman și Stefan, parte în hrisoavele lui Alexandru. *Stefan Voevod* cu fiii și frații săi, numit aci între marturi înainte de Alexandru și Bogdan, este negreșit «jupanul *Stețco* (=Stefan) cu frații săi» din hrisoavele lui Roman (2), unde el este numit după fiii domnului, Alexandru și Bogdan, ca nepot de soră (*сестричич*), care Stefan a venit apoi la domnie ca succesor al lui Roman și predecesor al lui Iuga (3).

(1) *Foița pentru istorie și literatură*, Iași 1860, p. 41. Cf. Hasdeu, *Istoria critică a Românilor*, I, 89.

(2) *Archiva istorică a României*, I, 18, a. 1392; *Revista pentru istorie, archeologie și filologie*, VII (1894), p. 367 sq., a. 1393 (18 Noemvrie 6901).

(3) Cronicele moldovenești anterioare lui Ureche numesc pe Stefan ca «frate» al lui Roman. *Letopisețul țării Românești și a Moldovei* (ms. 340 al Acad. Rom., din 1785, publicat în «*Trompeta Carpaților*», 1871, No. 899 ș. u. sub numele copistului «Stefan logofătul ot [=dela] Crețulescul»), pe care se întemeiază lista domnească a lui Scarlatti (Pray, *Dissertationes historico-criticae*, Vindobonae 1775, p. 140), îl pune ca *fiu* al lui Roman, pe temeiul unui «uric al său carele s'au aflat la mănăstirea Pobrata, în care uric au pus și credința tuturor fraților săi ce se însemnează mai sus (*Alexandru, Bogdan, Mihail, Iurga* și alt *Alexandru*) și credința lui *Iosif vlădicăi*.» Autenticitatea acestui uric, care nu se mai află, se confirmă prin mențiunea lui *Mihail, fratele voevodului* (constatat în actul omagial al lui Stefan), și a lui *Iosif vlădicăi* (constatat sub Stefan în *Acta Patriarchatus Constantinopolitani*, ed. Miklosich et Müller, II, 244.528 sqq.), persoane ce autorul letopiseșului nu putea să le cunoască din alte izvoare. Ca *nepot de soră* al lui Roman (cum îl arată hrisovul acestuia din 1393), Stefan putea să numească pe Alexandru și Bogdan, fiii lui Roman, ca «frați»

Stefan a luat domnia în a. 1394 «cu ajutorul» regelui Poloniei, precum însuș zice în actul său omagial. Ajutorul eră negreșit contra lui Roman, răsturnat în urma alianței sale cu Teodor Koriatovici în războiul acestuia cu Vitold, care aveà de partea sa pe regele. Cu această ostilitate concordă și faptul că, în actul omagial dat de Stefan cu boierii săi, nu sunt numiți și fiii lui Roman alături cu «panul Mihail, fratele voevodului,» cum și faptul că pe urmă Alexandru, dând actul său omagial din 12 Martie 1402, după precedentul predecesorilor săi Petru și Roman, nu numește alături cu aceștia și pe Stefan (1).

Cu schimbarea de domnie în Moldova, prin intervenția polonă, eră negreșit în legătură și ostilitatea din acelaș timp a regelui Poloniei și a lui Stefan contra lui Mircea, Domnul Țării Românești (противъ воеводы Касаракского), arătată în actul omagial al lui Stefan. Coincidând cu detronarea lui Roman, ostilitatea Țării Românești este cu atât mai semnificativă, cu cât ea fusese precedată de alianța aceluiăș rege al Poloniei cu Mircea, încheiată în 1390 prin mijlocirea lui Petru Mușat, aliatul lui Mircea, și reinnoită în 1391 (Iulie 6), când veni la domnie Roman (2). Numai după restabilirea succesiunii lui Roman prin fiul său Alexandru, cu ajutorul lui Mircea, care—cum zice letopisețul dela Bistrița—«a luat pe Iuga Voevod» (adecă l-a luat prins), ostilitatea dintre Țara Românească și Polonia a încetat, reinnoindu-se și vechea alianță (3).

Stefan, luând domnia «cu ajutorul» regelui Poloniei contra lui Roman, a fost apoi răsturnat probabil prin o încercare a lui Roman de a reocupa tronul. În 1399 el luă parte, cu un corp de oaste, conform obligațiunii stipulate în actul său omagial, la expediția polonă-litvană condusă de Vitold contra Tătarilor, care se sfârși cu înfrângerea oștilor aliate în bătălia dela Worskla, la 12 August (4). În complicațiu-

---

în înțelesul de *veri*. Astfel uricul cunoscut autorului letopiseșului concordă cu hrisovul lui Roman, prin care știrea cronicelor anterioare lui Ureche despre frăția lui Stefan se dovedește ca inexactă. După muma sa (care puteà să fie sau sora proprie a lui Roman, sau sora soției lui, arătată în acest letopiseș ca fiica lui Lațco Vodă), Stefan eră din dinastia țerii; în acest înțeles, Stefan cel Mare, în epitaful ce i-a pus la Rădăuți (Kozak, p. 105), îl numește ca «străbun» al său.

(1) *Docum.*, I 2, 823.

(2) *Ibid.*, pp. 315, 322, 323 sq., 334 sq. Petru este constatat pentru ultima dată în Ianuarie 1391. Czolowski, *op. cit.*, p. 29.

(3) *Docum.*, I 2, 824, 472 sq.

(4) *Kronika ruska* (Latopisiec Litwy i Kronika ruska), ed. Danilowicz (1827), p. 217; *Kronika litewska* (Pomniki do dziejow litewskich), ed. Narbutt (1846), p. 35. Ambele cronicе dau pentru bătălia dela Worskla, la care menționează și pe Români

nile ce au urmat apoi în Moldova, probabil în legătură cu această neizbândă, Stefan pierdù tronul, Roman fu prins de Swidrigiello, și Iuga luă domnia. Așă steteau lucrurile pe la 25 Martie 1400, când Ivașco interveniă pe lângă regele Poloniei, reclamând domnia pentru Roman sau pentru sine, ca moștenitori legitimi.

Din acelaș an, înainte de 29 Iunie (data primului document al lui Alexandru), caută să fie documentul fără dată al lui Iuga, în care Stefan Voevod și fiii lui Roman, Alexandru și Bogdan, sunt numiți ca martori. Fostul domn cu boierii săi, ca și fiii lui Roman, se găsesc aci de partea noului domn. Roman însuș, arătat în documente și pomelnice ca răposat înainte de Stefan, probabil nu mai eră în viață (în care caz documentul ar fi posterior actelor lui Ivașco din Martie). Până la 28 Noemvrie i-a urmat în moarte și Stefan.

Al doilea document al lui Iuga, dat în 28 Noemvrie 6908 (=1400), arată ca predecesori «întru sfinți odihniți» pe «părintele» său (numele lipsește, și în traducție urmează loc gol), pe «Petru Voevod și Roman Voevod i Stefan Voevod», iar ca împreună-domnitori pe «frații» săi Alexandru și Bogdan. «Cu mila lui Dumnezeu — se zice aci — noi Iuga Voevod Domnul țerii Moldovei, cu frații domniei mele Domnul Alexandru și Domnul Bogdan . . . Și spre aceasta este credința domniei mele de mai sus numit noi Iuga Voevod, și credința fraților noștri a lui Alexandru și Bogdan.»

Ca frate al lui Alexandru și Bogdan, cu ei totdeodată și ca fiu al lui Roman, Iuga este arătat și în *Letopisețul țării Românești și a Moldovei* (din secolul al XVIII-lea), ca și în lista domnească a lui Scarlatti, alcătuită după acest letopiseț (1). Însă Dimitrie Cantemir îl arată ca uzurpator, zicând că «Alexandru I cel Bun, fiul lui Roman I, l-a răsturnat din scaunul ce ocupase pe nedrept» și așă «vechea viță a Drăgoșeștilor a fost restabilită în vechiul său drept» (2).

După ordinea în care Iuga numește pe predecesorii săi, tatăl său, al cărui nume lipsește în documentul defectuos, ar fi voevodul ce a

(Wolochi, Wolochowe), data «6906 (= 1398) August 12, Marți». Anul 6906 (în care ziua de 12 August eră *Luni*) e greșit, în loc de 6907 (când 12 August eră *Marți*). La 6906 (= 1398) a fost o altă expediție a lui Vitold contra Tătarilor. Cf. Caro, *Gesch. Polens*, III, 20 sqq. După actul său omagial (*Docum.*, I 2, 817), Stefan eră obligat să vină în ajutor regelui Poloniei și coroanei polone, cu toată puterea armată a țerii Moldovei, «contra regelui Ungariei, voevodului Basarabiei (= Țerii Românești), contra Turcilor, Tătarilor, Rușilor» și (în anume condițiuni) contra cavalerilor Teutoni.

(1) V. mai sus, p. 209 n. 3.

(2) *Descriptio Moldaviae* (Operele Principelui Demetriu Cantemir, I), p. 40.

domnit înainte de Petru Mușat, Litvanul Iurg Koriatovici (1). Acesta a dobândit tronul Moldovei probabil ca ginere al voevodului precedent, Lațco, cu care s'a stins descendența bărbătească a lui Bogdan, întemeietorul Principatului. Dar străin de neam și de țară, el nu s'a putut mănține, pierzând tronul și viața în luptă cu neamul Mușat, care pare a fi avut pretențiuni în câțva îndreptățite la domnie (2). Fiul său Iuga, născut din căsătoria cu fiica lui Lațco, pare a fi identic cu jupanul *Iuga Jurjevici* din hrisoavele lui Roman, unde el se află numit alături cu fiii domnului, Alexandru și Bogdan, și cu jupanul Stețco (=Stefan), nepotul domnului (3). Probabil prin muma sa, Iuga eră în

(1) Cf. G. Popovici, *Cronica lui Ureche despre ocoalele Iugaene*, în «Convorbiri Literare», XXIV (1891), p. 1.009, n. 1, unde mai întâiu s'a emis această ipoteză.

(2) Asupra înlăturării violente a lui Iurg Koriatovici dela domnie, cronicile litvane nu lasă nici o îndoială. *Latopisiec Litwy*, ed. Danilowicz p. 51; *Kronika litewska*, ed. Narbutt, p. 19; Strykowski, II, 8. — Despre originea neamului Mușat nu avem altă știre decât cea din *Letopisețul țării Românești și a Moldovei* și din lista lui Scarlatti, unde Costea Mușatin, numit ca tată al lui Petru și Roman, este arătat ca fiind din familie princiară (înrudită cu despoții Serbiei), însă deosebită de a lui Bogdan, cu care Mușatii ar fi uniți prin căsătoria lui Roman cu «fata lui Lațco Vodă, doamna Anastasia.» După numele *Stefan și Petru*, cele mai dese la Mușati, ar fi de bănuît o legătură de familie cu voevozii Stefan și Petru, fii ai unui voevod moldovenesc Stefan, menționați de cronicarul polon Długosz la 1359 (când negreșit s'a întâmplat faptul relatat aci, nu mai târziu). Cf. Iorga, *Istoria lui Stefan cel Mare*, p. 19 sqq., unde acești fii ai lui Stefan (pus aci după Iurg Koriatovici din 1374) sunt presupuși ca identici cu Petru Mușat și Stefan, succesorul lui Roman. Hasdeu, *Ist. crit.* I, 83 sqq., susține «muntenismul dinastiei Mușat» ca ramură a Basarabilor, originea ei meridională fiind sprijinită și prin numirile topografice derivate din *mușat*, care se găsesse numai în Țara Românească și în partea meridională a Moldovei. Cf. *Negru-Vodă*, pp. CCL1 sqq., CCLXXVII. Gr. Buțureanu, *Neamul Mușat* (Arhiva, XV, 232 sqq.), emite presupunerea că Costea Mușat ar descinde din neamul lui Dragoș; dar faptul că pretinsul descălecător Dragoș nu se află în pomelnicul dela Bistrița, care eră pomelnicul dinastiei, pe lângă împrejurarea că numele lui nu re- apare la urmașii lui Mușat, între cari mai mulți se numesc Bogdan, înlătură asemenea ipoteză. Costea Voevod, pus în pomelnicul dela Bistrița între Lațco și Petru (*Analele Acad. Rom.*, VII, 269), nu este numit între pomeniții domni predecesori în hrisovul lui Alexandru cel Bun din 6911 (*Convorbiri Literare*, XXXV, 356); deci Petru, «fiul lui Mușat», eră primul domn al Moldovei din acest neam, care până atunci putea să aibă situația de voievozi teritoriali în o parte a țerii, poate încă dinainte de întemeierea Principatului prin Bogdan.

(3) În Moldova, titlul de *jupan* se da la început numai rudelor domnului, iar boierii aveau titlul de *pan*. Cf. hrisovul lui Alexandru din 29 Iunie 6908: братъ г[о]с[т]в[о]д[ст]в[а]ми жоупанъ Богданъ. Hrisovul aceluiaș din 11 Februarie 6908: кра врата г[о]с[т]в[о]д[ст]в[а]ми жоупанъ Богданъ. Hrisovul aceluiaș din 8 Martie 6915 (Melchisedec, *Chronica Hușilor*, Apend., p. 3): братъ господствами жоупанъ Богданъ. Hrisovul lui Iliăș (*Revista pentru is-*

oarecare grad de înrudire cu fiii lui Roman, pe cari îi numește «frați», fie în înțelesul de frați uterini, fie ca veri (1). Așa s'ar împacă mărturiile de mai sus despre acest enigmatic voevod.

Ca fiu al lui Iurg Koriatovici, Iuga a luat domnia, după cât se înțevede, cu ajutorul rudei sale după tată, Swidrigiello, fratele regelui Poloniei și vărul lui Koriatovici (ca fii ai fraților Olgierd și Koriat). Intervenția lui Swidrigiello (pe atunci guvernator al Podoliei) în afacerile Moldovei, când luă prins pe Roman, eră negreșit în legătură cu punerea în domnie a lui Iuga. Spre restabilirea dinastiei naționale

torie, archeologie și filologie, VII, 371): «кѣра брата господствами жѣснана Богдана. Hrisovul aceluiaș din 15 Iunie 6941 (*Uricarul*, XVIII, 49): «кѣра брата господствами жѣснана Стефана. Hrisovul aceluiaș din Iunie 6941 (Arhivele Statului): «кѣ[ра] брата г[о]с[т]в[о]д[с]т[в]а[ми] жѣснана Стеца.

(1) G. Popovici, l. c., a emis ipoteza că muma lui Iuga ar fi Anastasia fiica lui Lațco, măritată mai întâiu cu Iurg Koriatovici, apoi în a doua căsătorie cu Roman; în acest caz, Iuga ar fi frate uterin cu Alexandru și Bogdan. Iorga, *Istoria literaturii române*, II, 532, n. 1, și *Studii și Docum.*, VI 2, 624 sq., susține că «Anastasia, mama lui Alexandru cel Bun, trebuie să fi fost alta», nu fiica lui Lațco. În adevăr, după hrisovul lui Alexandru din 16 Septemvrie 6916/1408 (Melchisedec, *Chronica Romanului*, I, 101; originalul la Acad. Rom., Pec. 137), muma sa Anastasia eră moartă la acea dată, și mormântul ei se află la Roman; iar după inscripția ce Stefan cel Mare a pus pe mormântul «străbunei» sale «eneajnei Anastasia, fiica lui Lațco Voevod», la Rădăuți (Kozak, p. 109), aceasta a murit la 26 Martie 6928 (=1420), lăsând episcopiei de Rădăuți moșia Coțmani. A doua Anastasie, pomenită în pomelnicul dela Bistrița după Anastasia muma, după femeile și după o fiică a lui Alexandru, este constatată și prin un hrisov din 6 Iulie 6921 (=1413), cunoscut numai în traducție germană dela sfârșitul secolului al XVIII-lea (mai înainte în Arhiva Ministerului de războiu din Viena, din timpul administrației militare a Bucovinei, acum în posesiunea d-lui I. Bogdan, care o are dela d-l Czołowski din Lemberg). Prin acest hrisov, Alexandru dă «soacrei» sale Anastasia Doamna (der Frau Anastasia unserer Schwiegermutter) domeniul Coțmani, cu dispoziția ca, după moartea ei, această proprietate să rămână episcopiei de Rădăuți, unde sunt înmormântați «străbunii» săi (unsere Voreltern). După analogia donațiunilor făcute Ringallei, la desfacerea căsătoriei ei cu Alexandru (*Docum.*, I 2, 833), și Mariei, văduvei lui Iliăș, după moartea fiului său Alexandru II (*Docum.*, II 2, 66 și 667), trebuie să admitem că și donația pentru Anastasia din 1413 s'a făcut în urma unei recente schimbări a condițiunilor ei, după moartea bărbatului sau a fiului. Deci această Anastasie caută să fie sau văduva sau muma unui membru al dinastiei, mort de curând, a cărui proprietate a trecut în mâinile domnului. În cazul dintâiu, ar fi de presupus în loc de *soacără* (poate traducție greșită) mai probabil *cumnată*, ca văduvă a lui Bogdan, fratele lui Alexandru, mort curând după 15 Fevruarie 6918 (=1411) și înmormântat deasemenea la Rădăuți. Cf. *Docum.*, II 2, 667, unde Petru Aron numește «mumă» (матерн нашей) pe cumnata sa Maria, văduva lui Iliăș (*Docum.*, II 2, 66: Marie relictē Elie). Ca văduvă a lui Bogdan însă, Anastasia din 1413 (moartă la 1420) n'ar putea să fie fiica lui Lațco, și ar fi

a Muşaţilor interveni apoi Mircea, luând prins pe Iuga şi ajutând pe Alexandru să ia în stăpânire tronul părintesc.

Prinderea lui Iuga a urmat, se vede, după 28 Noemvrie 1400, data celui de al doilea document al său. Pe atunci însă domniã acum Alexandru, precum arată hrisovul său din 29 Iunie acelaş an, ca şi în sus documentul lui Iuga, unde Alexandru şi Bogdan sunt numiţi ca împreună-domnitori. Deci în timpul din urmă, Iuga nu putea să domnească decât în o parte a ţerii, mănţinându-se în regiunea Bârladului, unde face donaţia din 28 Noemvrie 1400 (data fără loc).

Curând după aceasta, el fu scos şi de aci, Alexandru rămânând singur stăpânitor a toată ţara Moldovei: μέγας βοεβόδας πάσης Μολδοβλαχίας, cum îl numeşte patriarhul de Constantinopole în actul relativ la recunoaşterea mitropoliei, din 26 Iulie 1401. (1)

Ca singur domnitor, Alexandru dă şi hrisovul său din 11 Fevruarie 6908, pe când în cel din 29 Iunie acelaş an el are asociat la domnie pe fratele său Bogdan, ca pe timpul lui Iuga.

În hrisovul din 29 Iunie se zice: «Cu mila lui Dumnezeu noi Io. Alexandru Voevod Domn ţerii Moldovei, şi fratele domniei mele jupan Bogdan... Şi spre aceasta, credinţa mea mai sus scrisului Alexandru Voevod, credinţa fratelui domniei mele jupan Bogdan, credinţa tuturor boierilor noştri» (urmează numele boierilor). Împreună cu Alexandru, Bogdan se află numit şi în cele două documente interne ale tatălui lor Roman, cum şi în cele două documente ale lui Iuga, unde ambii fraţi sunt numiţi ca asociaţi la domnie sau (în unul din documentele lui Iuga) ca martori. În hrisovul lui Alexandru din 11 Fevruarie Bogdan nu mai este numit ca împreună-domnitor, ci numai între mar-

---

de presupus că inscripţia dela Rădăuţi, pusă în 1497, o confundă cu muma lui Alexandru (moartă înainte de 16 Septemvrie 1408), pe care *Letopiseţul ţării Româneşti şi a Moldovei* şi lista lui Scarlatti o arată ca fiica lui Laţco. Stefan cel Mare, care numeşte pe Anastasia, fiica lui Laţco, «străbună», şi pe Laţco şi Bogdan «străbuni» ai săi, nu putea să fie din neamul lor decât prin Alexandru (ca nepot de fiu natural al lui), nu şi prin soţia acestuia. Cu ştirile ce avem, chestiunea celor două Anastasii nu poate fi deplin lămurită. Dacă nu prin aceeaş mumă Anastasia, Iuga ar putea să fie «frate» cu Alexandru şi Bogdan, ca şi cu Stefan, cum îl arată letopiseţul (după uricul citat) şi lista lui Scarlatti, numai în înţelesul de văr. Cf. *Convorbiri Literare*, XXXIX, 208 sqq. (No. din Martie a. e.), unde d-l Popovici, revenind asupra părerii sale de mai sus, face o altă presupunere, prin care nu se explică însă frăţia lui Iuga cu Stefan.

(1) Miklosich et Müller, *Acta Patriarchatus Constantinopolitani*, II, 528. Episcopul Iosif este recunoscut de patriarhul ως γνήσιος μητροπολίτης (*ibid.*, p. 532); deci «mitropolia» nu s'a înfiinţat mai târziu, cum susţine d-l Bogdan (*Conv. Liter.*, XXXV, 365).

tori: «Cu mila lui Dumnezeu noi Alexandru Voevod Domn țerii Moldovei înștințare facem cu această carte a noastră... Și spre aceasta este credința domniei mele mai sus scrisului Alexandru Voevod, și credința boierilor noștri, și credința fratelui domniei mele jupan Bogdan» (urmează boierii). În anii următori, Bogdan (nemenționat în documentele din 1402, 6910, 6911, 1404) se mai găsește numai o singură dată încă la 8 Martie 6915 (=1407), când iarăș el este numit ca asociat la domnie (1). Apoi el nu mai reapare; mormântul lui se află la Rădăuți, necropola vechilor domni ai Moldovei dinainte de Alexandru cel Bun (2).

Asociat la domnie, împreună cu fratele său mai mare Alexandru, sub tatăl lor Roman (1392 și 1393) și sub Iuga (1400), Bogdan continuă să aibă această situație și la începutul domniei lui Alexandru, cum îl găsim la 29 Iunie 6908 (=1400), când Iuga se mănține încă în o parte a țerii (până după 28 Noemvrie 1400). Dar după înlăturarea definitivă a lui Iuga, Alexandru rămase singur stăpânitor, cum îl găsim la 11 Fevruatie 6908 (=1401), ca și în anii următori. Reparitia trecătoare a lui Bogdan ca asociat la domnie la 6915 (=1407) — în celelalte două documente din 1407 Octomvrie 6 (3) și 6915 Ianuarie 7 (4) el nu se mai găsește — eră poate în legătură cu vreo mișcare în lăuntru ce pare s'o indice înnoirea sfatului domnesc, compus atunci în majoritate din boieri noi.

Anterioritatea hrisovului din 29 Iunie față cu cel din 11 Fevruarie reiese și din lista boierilor. La 29 Iunie, între cei 14 boieri martori găsim încă 4 din boierii lui Roman: *Dragoș viteaz, Andriaș, Vlad dvornic*

(1) Melchisedec, *Chronica Hușilor*, Apend., p. 3 sqq.

(2) Kozak, p. 107. La 6918 Fevruarie 15 Bogdan trăia încă, cum reiese dintr'un hrisov de atunci, unde se zice: «Iară după viața noastră, cine va fi domn țerii noastre Moldovei, din copiii noștri, din frații noștri, sau ori cine va fi.» (Wickenhauser, *Die Urkunden des Klosters Moldoviza*, p. 57). Această formulă, cu «frații noștri», care nu se mai repetă apoi (cf. *ibid.*, p. 58, a. 6919 Aprilie 14), se mai găsește la 6911 Ianuarie 7 (*Conv. Liter.*, XXXV, 357), la 6915 Martie 8 (*l. c.*), la 6916 Septemvrie 16 (Melchisedec, *Chron. Rom.*, I, 101), la 6917 Aprilie 18 (Arhivele Statului, ed. incomplet în *Arch. ist.*, I 2, 11, unde sunt pomeniți și frați răposați) și la 6917 Noemvrie 18 (Wickenhauser, *Moldoviza*, p. 56). De aci se vede că Bogdan nu eră singurul frate. Afară de dânsul, nu mai sunt cunoscuți decât problematicul «frate» Iuga (care se vede că trăia încă la 6911 Ianuarie 7, nefiind numit între răposaii domni predecesori, pomeniți în hrisovul de atunci) și verii lui Alexandru, Ivașco, fiul lui Petru Mușat, și Stefan cu frații săi.

(3) *Docum.*, I 2, 827.

(4) *Arch. ist.*, I, 140.

și *Dragoe*; iar la 11 Februarie, între 12, numai 2: *Dragoș viteaz* și *Andriaș*. Vlad dvornicul se găsește și în anii următori, însă *Dragoe* nu mai reapare. Din contra, la 11 Februarie găsim un boier nou, *Ioaniș dvornic*, care lipsește la 29 Iunie.

După aceste criterii, hrisovul din 11 Februarie 6908 trebuie considerat ca posterior celui din 29 Iunie acelaș an, începutul anului socotindu-se dela Martie, deci și ca posterior actelor lui Ivașco din Martie 1400, cu care altminterea el ar fi în contradicere. Așă fiind, începutul domniei lui Alexandru trebuie pus înainte de 29 Iunie 1400, data celui dintâiu document ce avem dela el, și după 25 Martie acelaș an, data actului lui Ivașco. Cu aceasta concordă și data de 23 Aprilie din letopisețul dela Bistrița, abstracție făcând de veleatul 6907 (= 1399).

Examinând mai de aproape datele cronicelor, vedem că data vechiului letopiseț pentru începutul domniei lui Alexandru, pe care se întemeiază toate celelalte cronice anterioare lui Ureche, nu putea să fie 6907, ci negreșit 6908. Numai veleatul *сѣи* (6908), nici decum *сѣи* (6907), putea fi confundat paleograficește cu *сѣи* (6915), data cronicei anonime, și cu *сѣи* (6920) din data 6921 a letopisețului lătinesc citat de Ureche, luându-se *и* (8) drept *и* (15) sau *к* (20), slove ușor de confundat unele cu altele în vechile manuscrite. Și în adevăr, dacă se scade dela data corectă a morții lui Alexandru cei 32 ani și 8 luni ce-i dau toate cronicile noastre, iese pentru începutul domniei anul 6908.

Drept data morții, letopisețul dela Bistrița, în forma în care ni s'a păstrat, are veleatul 6942 Ianuarie 1. Această dată, față cu cea pentru începutul domniei (6907 Aprilie 23), face însă cu doi ani mai mult decât anii de domnie. Ureche, după letopisețul moldovenesc ce citează la domnia lui Alexandru cel Bun, pune moartea lui la 6940 (1). Acesta eră negreșit și veleatul în forma originală a letopisețului dela Bistrița. Veleatul 6942 Ianuarie 1 (*в лѣто сѣи мв ген[саріа] а*) din copia ce ni s'a păstrat cu transcriere greșită s'ar explică prin conjectura: *в лѣто сѣи м в ген[саріа] а* (= în anul 6940 în Ianuarie 1).

Socotindu-se începutul anului dela Martie, această dată corespunde anului 1433. În adevăr, ultimul document ce cunoaștem dela Alexandru este din 20 Decembrie 6940 (= 1432), iar la 3 Iunie 1433, în actul oma-

(1) Nu se poate admite că «Ureche pune moartea lui Alexandru cel Bun în anul în care Vladislav al Poloniei s'a împrumutat dela el cu 1.000 ruble de argint, la 1411» (Bogdan, *Cron. ined.*, p. 64, n. 3). Mențiunea acestui împrumut este probabil interpolată în cronică, iar spusele lui Ureche ce urmează imediat: «Și intra'celaș an au murit Alexandru Vodă» se raportă negreșit la ultimul an însemnat mai înainte, adică 6940.

gial al fiului său Iliaş, el este numit ca mort (1). Şi cronicarul polon Długosz pune moartea lui Alexandru la 1433 (2).

Dacă dela veleatul morţii 6940 Ianuarie 1, cu începutul anului dela 1 Martie, scădem cei 32 ani şi 8 luni de domnie, iese anul 6908 Aprilie 30 (23+7 zile) pentru începutul domniei.

6940 ani 10 luni (1 Martie—1 Ianuarie)	
32 » 8 »	
6908 » 2 » (30 Aprilie).	

Făcând aceeaş operaţie, cu începutul anului dela 1 Ianuarie, iese anul 6907.

6940 ani — luni (1 Ianuarie)	
32 » 8 »	
6907 » 4 » (30 Aprilie).	

Este deci învederat că vechiul letopiseţ moldovenesc trebuia să aibă veleatul 6908 pentru începutul domniei, şi veleatul 6940 pentru anul morţii, probabil cu datele 23 Aprilie 6908 (=1400) şi 1 Ianuarie 6940 (=1433), adică 32 ani şi 8 luni (plus 7 zile), socotindu-se începutul anului dela 1 Martie. Pe urmă, când sistemul cronologic cu începutul anului dela Martie nu mai eră cunoscut, fiind înlocuit cu cel dela 1 Ianuarie, apoi dela 1 Septemvrie, copiatorii vechiului letopiseţ au schimbat veleatul original 6908 în 6907, spre a pune în concordanţă cu veleatul morţii 6940 Ianuarie 1, conform sistemului cronologic din timpul lor, cei 32 ani şi 8 luni de domnie (3).

O schimbare analogă, provenită tot din schimbarea urmată la calculul pentru începutul anului, s'a făcut şi la durata primei domnii a

(1) *Docum.*, I 2, 581: Petrus Waywoda, Roman Waywoda, Ztechko Waywoda, ac genitor carissimus noster condam Alexander Waywoda, felicium recordacionum.

(2) *Opera omnia*, ed. Przewdziecki, XIII, 513 sq: Aestate praesenti (1433), qua talia gerebantur, Alexander Woyewoda Moldavie . . . morte absumptus, et inter duos filios suos, Heliam et Stephanum . . . gravis contentio, quis eorum in Woyewodatum succederet, fuit exorta.—Determinarea «aestate praesenti» caută să se raporte la începutul certeii dintre fraţi, nu la timpul morţii lui Alexandru.

(3) Această rectificare a datelor letopiseţului dela Bistriţa, după cronologia cu începutul anului dela Martie, cu interpretarea dată aci, am comunicat-o încă în 1903 în cursul şi seminarul meu de istoria română. Independent de probele aduse aci pentru acest rezultat, d-l G. Popovici, *Anul dela Martie în Moldova în timpul lui Alexandru cel Bun* («Conv. Liter.», XXXIX, 193 sq., No. din Martie a. e., apărut după data comunicării acestui memoriu) ajunge la aceeaş explicare a datelor letopiseţului, pe cari singure le aduce ca probă pentru începutul anului dela Martie în Moldova.

lui Iliș, succesorul lui Alexandru. Despre aceasta, letopisețul dela Bistrița zice:

«Și se întâmplă întâiul războiu între fiii lui Alexandru Voevod la Loloni, și birui Stefan Voevod pe Ilie Voevod; și domni Ilie Voevod, după moartea tatălui său Alexandru Voevod, singur 21 luni, iar după războiul dela Loloni domni [Stefan Voevod] singur în țară 22 luni» (1).

Letopisețul dela Putna, în redacția dela Slatina, dă lui Iliș singur 2 ani; iar traducția polonă și cronica anonimă îi dau 2 ani și 9 luni, pe când letopisețul lătesc citat de Ureche dă cei 2 ani și 9 luni lui Stefan (2). În realitate, Iliș a domnit singur numai 9 luni (Ianuarie — Octomvrie 1433), apoi fratele său Stefan singur 22 luni (Octomvrie 1433 — August 1435) (3). Cele 21 luni ce letopisețul dela Bistrița dă lui Iliș sunt cu un an mai mult, socotindu-se începutul domniei lui după data morții lui Alexandru, 6940 Ianuarie 1, cu începutul anului dela 1 Ianuarie (=1432) în loc de 1 Martie (=1433). În versiunea după care s'a făcut traducția polonă a letopisețului dela Putna și pe care se întemeiază și cronica anonimă, ca și letopisețul lătesc citat de Ureche, cele 9 luni ale lui Iliș și cei 2 ani (în letopisețul dela Bistrița 22 luni), ai lui Stefan se aflau în așa redactare, încât ambele date combinate au fost atribuite (după copii diferite) de unii numai lui Iliș, de alții numai lui Stefan, pe când în redacția posterioară dela Slatina numai cei 2 ani ai lui Stefan s'au atribuit lui Iliș, cu omiterea celor 9 luni ale acestuia.

La 1566, când s'a făcut traducția polonă a letopisețului dela Putna, versiunea curentă a acestui letopiseț avea acum și datele asupra duratei domniilor lui Iliș și Stefan în forma combinată, și veleatul 6907 pentru începutul domniei lui Alexandru. Însă pe la 1504, când s'a scris

(1) Bogdan, *Cron. ined.*, p. 36. Cele 22 luni după războiul dela Loloni sunt învedereat ale lui Stefan, al cărui nume s'a omis la copiere.

(2) Bogdan, *Vechile cron. mold.*, pp. 143, 174 (*Cron. ined.*, 120), 188; Kogălniceanu, *Letopisețele*, I, 109; *Cron. Rom.*, I, 143.

(3) Ultimul act cunoscut din întâia domnie a lui Iliș este din 13 Septemvrie 1433, când el se află în tratatul dela Jessniț ca parte contractantă alături cu regele Poloniei, luând parte la expediția contra ordinului Teuton din Prusia, terminată prin acel tratat de armistițiu. (*Inventarium*, p. 84. Cf. Caro, *Gesch. Polens*, IV, 70, 77). Documentul păstrat numai în traducție română (din 1763), cu data 6942 Octomvrie 8 și cu boieri constatați abia în a doua domnie (Acad. Rom., XIV, 73), are data greșită. Cele dintâi documente cunoscute dela Stefan sunt din 3 și 9 Noemvrie 6941 (=1433). Acad. Rom., V, 95 (inedit); Wickenhauser, *Geschichte der Klöster Woronetz und Putna*, p. 148.

cronica anonimă cu aceeaș combinare a datelor privitoare la Iliăș și Stefan, vechiul letopiseț al țerii aveă încă veletul 6908 (ꙗꙗꙗꙗ) pentru începutul domniei lui Alexandru, dată transmisă prin această cronică în transcrierea greșită 6915 (ꙗꙗꙗꙗ).

Ce e drept, tot 6915 iese dacă la 6867, anul ce toate cronicile noastre vechi îl dau pentru descălecatul lui Dragoș ca început al Principatului, adaugem cei 48 de ani ce această cronică (ca și cronica lui Ureche) însemnează pentru domniile până la Alexandru cel Bun. Dar având în vedere și data letopisețului lătinesc din cronica lui Ureche, trebuie să admitem, ca cea mai probabilă explicare pentru amândouă, transcrierea greșită a datei originale 6908. Numai această dată puteă să fie luată, într'un caz drept 6915, confundându-se ѱ (8) cu ѿ (15), iar în alt caz drept 6920, confundându-se aceeaș slovă cu ꙗ (20). Potrivirea întâmplătoare cu socoteala anilor anteriori, la 6915, a putut negreșit să sprijinească această lecțiune; dar modificarea veletului original nu s'a făcut numai prin asemenea calcul, căci data modificată nu concordă și cu anii următori.

Din cele expuse până aci reiese, cred, cu certitudine că, după mărturia documentelor, ca și după arătata versiune originală a vechiului letopiseț al Moldovei, Alexandru cel Bun a început să domnească în 1400, după 25 Martie și înainte de 29 Iunie, probabil pe la 23 Aprilie, cum arată letopisețul dela Bistrița. Toate știrile concordă sau se pot pune în concordanță cu această dată, după sistemul cronologic cu începutul anului dela Martie.

* * *

Data morții, 1 Ianuarie 6940 (= 1433), după versiunea emendată a letopisețului dela Bistrița, se confirmă prin cele dintâi documente ale lui Iliăș, fiul și succesorul lui Alexandru.

Ca cele mai vechi documente dela Iliăș (înainte de Martie 1433) sunt cunoscute unul cu data 6940 Ianuarie 13, altul publicat cu data 6940 fără lună, și al treilea din 6941 Fevruarie 26. Cel din 13 Ianuarie 6940, inedit, este cunoscut numai în traducție română (din 1787), celelalte două, publicate, sunt păstrate și în original (1).

Deși cunoscut numai în traducție, primul document nu prezentă nici

(1) Acad. Rom., V, 74 (6940 Ianuarie 13); VII, 143; *Revista p. ist., archeol. și filol.*, VII (1894), 370 sq., a. 6940; XL, I; *Uricarul*, XX, 96 sq. (6941 Fevruarie 26). Melchisedec, *Chronica Hușilor*, p. 149, a publicat un document dela Ilie și Stefan, cu data 6940 (=Condica Hușilor, V, 132 v, în Arhivele Statului, No. 182); originalul (Arh. Stat.) are data deteriorată, fiind ruptă partea după ꙗꙗꙗꙗ, așa încât e cert că documentul e posterior, din timpul când ambii frați domniau împreună.

o îndoială în privința autenticității. Aci sunt numiți ca martori frații domnului, *Ștefco* (=Stefan) și *Petru* (numiți, împreună cu Iliș, și în ultimele hrisoave ale lui Alexandru), și fiul său *Roman*; boierii lipsește în traducție, iar ca scriitor este numit *Ghedeon*, care a scris și ultimul hrisov al lui Alexandru, din 20 Decembrie 6940 (=1432), scriitor constatat și în alte documente ale lui Iliș. Data lui, 6940 Ianuarie 13 (12 zile după moartea lui Alexandru), este încă după stilul dela 1 Martie, ca și documentele anterioare.

În al doilea document (publicat cu data 6940 fără lună), Iliș numește ca martori pe fiul său *Roman* (nu fratele său *Ștefan*, cum s'a editat greșit) și pe fratele său *jupan Bogdan* (tatăl lui Ștefan cel Mare); boierii sunt aceiași ca în documentul din 26 Februarie 6941 (afară de trei mai mulți în acest din urmă, unde lipsește însă fratele Bogdan), deasemenea și același scriitor *Oancea*, constatat și sub Alexandru în timpul din urmă (1). Toți 13 boieri se găsesc, pe lângă alții, și în actul omagial din 4 Iunie 6941 (=1433), pe care boierii lui Iliș îl dau deosebit regelui Poloniei (2), cum și în documente următoare din Iunie același an (3). Afară de 5, toți ceilalți (din 13) sunt constatați și în documentele lui Alexandru, pe ai cărui boieri îi cunoaștem până în 6939 (=1431/1432) (4). Cei cinci boieri noi ai lui Iliș, constatați și mai pe urmă, sunt: *Lazor* și fratele său *Ștanciul*, *Șteful* și fratele său *Mândrea*, și *Băloș ceașnic*.

Părerea că Iliș, fiind asociat la domnie de tatăl său, ar fi dat documentele cu data 6940, pe când Alexandru era încă în viață (5), are mărturia acestor cinci boieri contra sa. De alminterea, însuș cuprinsul documentului în chestiune arată pe Iliș ca singur domnitor, care zice: «Iară după viața noastră, cine va fi domn țerii noastre, ori dintre copiii noștri, ori dintre frații noștri, ori pe cine Dumnezeu va alege să fie, acela să nu strice, ci să întărească. Iar spre mai mare tărie tuturor celor mai sus scrise, poruncit-am slugii noastre . . . să atârne pecetea noastră». Așa nu putea să vorbească un fiu asociat la domnie, chiar și după formularul tipic, pe când tatăl său era în viață și domniă încă.

Dar data 6940 a documentului din urmă nu e sigură. În original ea este spălăcită, însă totuș se mai poate cunoaște că după *СИМ* mai urmă

(1) *Docum.*, I 2, 838.

(2) *Ibid.*, p. 840.

(3) *Uricarul*. XVIII, 49, a. 6941 Iunie 15. Arhivele Statului (inedit), a. 6941 Iunie (însemnat greșit cu *Iunie 1*, pare a fi din 25).

(4) *Acad. Rom.*, XXXV, 42, a. 6939 Iunie 15, *Arch. ist.*, I, 122, a. 6939 Februarie 6.

(5) *Iorga, Studii și Docum.*, VI 2, 652.

o slovă a veleatului, care nu poate fi decât $\bar{a}$ (=1), iar din data lunii se mai distinge 28. Deci documentul este mai probabil din 6941. Ori și cum însă, el este anterior celui din 26 Fevruarie 6941; căci dintre cei 8 boieri vechi găsim în el pe *Jurj dvornicul* cu boieria ce o avea sub Alexandru (6939 Fevruarie 6), pe când la 26 Fevruarie 6941, ea și mai pe urmă, el este numit fără boierie, iar *Dan* (sub Alexandru fără boierie) ca dvornic. Anterior documentului din 26 Fevruarie 6941, el nu poate fi decât din 28 Ianuarie precedent.

Cu data 6941 Ianuarie și Fevruarie, aceste documente trebuiesc socotite cu începutul anului dela 1 Ianuarie; căci calculându-se anul dela 1 Martie, ele ar fi din 1434, când Iliăș, răsturnat de fratele său Stefan (Octomvrie 1433), nu mai domniă. Ambele fiind scrise de acelaș diac, trebuie să admitem cu atât mai mult și acelaș sistem cronologic pentru amândouă. Tot după stilul dela 1 Ianuarie sunt datate și actele omagi-ale din 13 Ianuarie 6942 (=1434), date de Stefan și de boierii săi după pacea încheiată cu Polonia la 13 Decemvrie 1433 (1).

Din documentele urmașilor lui Alexandru rămâne deci numai cel păstrat în traducție, cu data 6940 Ianuarie 13, scris de diacul Ghedeon, ca singurul cu începutul anului dela 1 Martie, din câte am putut controla. Până a se introduce exclusiv stilul dela 1 Ianuarie, se întrebuiță negreșit, în timpul de tranziție dela stilul dela 1 Martie, și unul și altul, după cum eră deprinderea scriitorilor.

Și dela Alexandru este cunoscut un document, publicat în traducție română în *Uricarul*, XIV, 58, cu data 6940 Fevruarie 16, unde, dacă data este exactă, ar trebui aplicat calculul cu începutul anului dela 1 Ianuarie. După stilul dela 1 Martie, acest document ar fi posterior celui al lui Iliăș din 13 Ianuarie 6940, cum și datei morții lui Alexandru, după versiunea emendată a letopiseșului dela Bistrița. Însă acelaș document s'a publicat, în *Uricarul* XVI, 1, după o traducție făcută în 1785 de Gheorghie Evloghie dascălul, cu data 6932 Fevruarie 16. Boierii martori lipsesc spre a se putea verifica data; dar scriitorul este *Neagoe gramaticul*, constatat în anii 6933 — 6956 ca *logofăt* (2), iar la 6930 ca *gramatic* (3). Titlul de «gramatic» ce i se dă în acest hrisov, inferior celui de «logofăt», vine în sprijinul datei mai vechi. În notă la traducția din vol. XIV, cu data 6940, se zice: «Pergament, în păstrarea

(1) *Docum.*, I 2, 846 sqq.

(2) *Acad. Rom.*, Pec. 144, a. 6933 Maiu 12; Pec. 2, a. 6937 Septemvrie 24; V, 96, a. 6937 Octomvrie 19; Arh. Stat., a. 6935 Sept. 14; 6935 fără lună; 6936 Iulie 29; *Uricarul*, XVIII, 445, a. 6935—6956.

(3) Arh. Stat. M. Neamțu, 6930 Martie 2 (inedit).

rezeșilor din Buciumeni, plasa Șomuz, județul Suceava, tradus de N. Beldiceanu». Până a se constată data adevărată după original, dacă acesta se mai află, să-mi fie deci permis a da mai multă crezare transcrierii dascălului Evloghie decât celei a lui N. Beldiceanu, făcută un secol mai târziu (1).

O greșală analogă în cetirea datei găsim și în Inventarul documentelor dela Cracovia, unde două documente dela Alexandru sunt trecute cu data 6941 (2). Aceleași documente se află trecute în registrul oficial din 1701 cu data 6933 (3). Unul din ele, publicat după original, are în adevăr data 6933 Ianuarie 1 (4).

Astfel, din trei documente ale lui Alexandru, publicate sau citate cu date posterioare celei de 6940 Ianuarie 1, unul se dovedește că este cu dată anterioară, iar celelalte două au fost cetite și cu date anterioare. Alte obiecțiuni ce s'ar putea face datei morții ce am stabilit în această cercetare, cum și calculului admis pentru începutul anului până la începutul domniei lui Iliș, nu aflu.

Mai rămâne deschisă întrebarea dacă sub Alexandru sistemul cronologic cu începutul anului dela 1 Martie eră întrebuițat exclusiv, sau alături de stilul dela 1 Ianuarie, constatat sub urmașii săi, și până când durează un asemenea calcul mixt.

Din hrisoavele lui Alexandru, date în lunile Ianuarie și Fevruarie, cunosc, pe lângă cel din 11 Fevruarie 6908, numai șase din anii în cari sunt constatate liste de boieri și prin alte hrisoave, spre a le putea compara sub raportul cronologic. Ele sunt din 6917 Ianuarie 28 (5), 6918 Fevruarie 15 (6), 6933 Ianuarie 1 (7), 6936 Fevruarie 16 (8), 6937 Fevruarie 5 (9), 6939 Fevruarie 6 (10).

(1) Veleatul *ꙗꙑꙑꙑ* (6932) putea fi confundat cu *ꙗꙑꙑ* (6940), fiind deteriorată partea dreaptă a slovei *ꙑ*; pentru o confundare inversă nu s'ar găsi asemenea explicare.

(2) *Inventarium*, p. 135: *Donatio quatuor villarum sub titulo Alexandri palatini, 6941. Alexander palatinus Moldaviae duas villas donat Drohowski. Anno 6941.*

(3) *Docum.*, Supl. II, vol. III, 281.

(4) *Docum.*, I 2, 836. Alexandru dă lui Stefan Zugraf *patru* (Inv. *quatuor*) sate. Pentru al doilea document, cf. *ibid.*, p. 832, a. 6920 Aprilie 5: Alexandru dă lui Jurca Dragotescul (Inv. *Drohowski*?) două (Inv. *duas*) sate.

(5) *Acad. Rom.*, Pec. 1.

(6) Wickenhauser, *Moldoviza*, p. 57; *Acad. Rom.* (copie fotogr.).

(7) *Docum.*, I 2, 836.

(8) Wickenhauser, *Woronetz und Putna*, p. 199 sq.

(9) Wickenhauser, *Geschichte der Klöster Homor, St. Onufri, Horodnik und Petrauz*, p. 171 sq.

(10) *Arch. ist.*, I, 122.

Cele din 6918, 6933, 6936 și 6939 concordă cu modul de datare după stilul dela 1 Martie: listele lor de boieri corespund cu cele din anii următori, pe când cele din Martie—Decemvrie aceiași ani, cu cele din anii anteriori.

Din 6918 mai este cunoscut un hrisov din Martie 15 (1). Cel din Februarie are lista de boieri identică cu cea din 6919 Aprilie 14 (cel dintâiu hrisov cunoscut din acest an) (2), cu deosebirea numai că în aceasta din urmă sunt trei boieri mai mult; iar lista din Martie este mai apropiată de cele din 6917 (3). Aceasta găsește explicare numai în faptul că hrisovul din Februarie, datat după stilul dela 1 Martie, este posterior celui din Martie acelaș an.

Deasemenea în hrisovul din Ianuarie 6933 lista de boieri concordă mai mult cu cele următoare (4), pe când alta din acelaș an Maiu 12 (5), cu cele anterioare (6). Afară de aceasta, în Maiu este numit *panul Cupcici* ca cel care atârnă pecetea, ca în hrisoave anterioare; pe când în Februarie el se află între boierii martori, ca în anii următori. De aci reiese învederat că hrisovul din Ianuarie este posterior celui din Maiu acelaș an.

Din 6936 mai sunt cunoscute cinci hrisoave: din Aprilie 15 (7), din Iulie 8 (8), din Iulie 24 (9), din Iulie 29 (10), și din Decemvrie 28 (11). În cel din Decemvrie întâlnim un boier *Miadričko*, constatat la 6935 cu numele *Miudrička* (12), la 6933 *Mandričku* (13), la 6931 *Mundricica* (14), la 6930 *Mâdrička* (15), la 6929 *Mudrička* (16), și la 6928 *Mândrička* (17).

(1) Acad. Rom., LXIII, 221 (trad. rom.).

(2) Wickenhauser, *Moldoviza*, p. 58.

(3) *Arch. ist.*, I 2, 11; Wickenhauser, *Moldoviza*, p. 56; Acad. Rom., Pec. 4.

(4) Wickenhauser, *Woronetz und Putna*, p. 145 a. 6935 August 18; Arh. Stat., 6935 Septemvrie 14; Acad. Rom., XXXVII, 5, a. 6935 Septemvrie 16; Arh. Stat., 6935 fără lună.

(5) Acad. Rom., Pec. 144.

(6) Acad. Rom., XLVI, 15, a. 6931 Martie 12; Ghibănescu, *Uricele satului Grajduri* (foaie tipărită pentru moșneni, 1904), 6931 Martie 31.

(7) *Uricarul*, XVIII, 1.

(8) *Arch. ist.*, I, 121.

(9) *Uricarul*, II, 248 sq.

(10) Arhiv. Stat.

(11) Wickenhauser, *Homor*, etc., p. 83 sq.

(12) Wickenhauser, *Woronetz und Putna*, p. 147.

(13) *Docum.*, I 2, 837.

(14) Ghibănescu, *Uricele satului Grajduri*.

(15) Arhiv. Stat. M.Neamțu.

(16) *Docum.*, I 2, 833.

(17) Venelin, *Влахо-болгарскія грамоты*, p. 62.

În Februarie 6936, ca și în anii următori, acest boier nu mai reapare. Din contra, în Februarie găsim un boier *Costici postelnic*, constatat apoi la 6937 Iunie 1 (1), Septemvrie 24 (2), Octomvrie 19 (3) și Februarie 5 (4), și la 6939 Februarie 6 (5), pe când în celelalte hrisoave din 6936, ca și în anii anteriori, el nu se află. Astfel hrisovul din Februarie se prezintă ca posterior celor din Aprilie — Decemvrie acelaș an.

Deasemenea în hrisovul din Februarie 6939, din care an mai este cunoscut unul din Iunie 15 cu numele boierilor (6), găsim pe *Jurj dvornicul* în loc de *Jurj Jomotate* (acelaș boier) din cel din Iunie, ca și din anii anteriori, care Jurj se află ca dvornic și la începutul domniei lui Iliăș (7), spre a fi înlocuit apoi în această boierie prin Dan (8). Datele concordă și aci cu stilul dela 1 Martie, după care hrisovul din Februarie este posterior celui din Iunie.

În hrisovul din Ianuarie 6917, cu două din acelaș an, Aprilie 18 (9) și Noemvrie 18 (10), ca și în cel din Februarie 6937, cu trei din acelaș an, Iunie 1 (11), Septemvrie 24 (12) și Octomvrie 19 (13), nu găsim asemenea probe, dar nici probe contrare.

Ar rămâneă deci singur hrisovul din 6940 Februarie 16, unde sub Alexandru s'ar găsi și stilul dela 1 Ianuarie, întrebuițat sub urmașii săi. Dar data acestuia fiind mai probabil 6932, cade și această singură probă pentru întrebuițarea stilului dela 1 Ianuarie înainte de 6941 (= 1433).

Întrebarea la care am căutat a răspunde aci poate fi considerată, cred, ca rezolvată în cât privește durata domniei lui Alexandru cel

(1) *Arch. ist.*, I, 122.

(2) *Acad. Rom.*, Pec. 2.

(3) *Acad. Rom.*, V, 96.

(4) Wickenhauser, *St. Onufri*, etc., p. 171.

(5) *Arch. ist.*, I, 122.

(6) *Acad. Rom.*, LXXXV, 42.

(7) *Revista p. ist., arch. și filol.*, VII, 371.

(8) *Jurj dvornicul* din 22 Septemvrie 6919 (*Arch. ist.*, I 2, 12 = *Arhiva*, XIV, 465), care nu se mai găsește până la 6939, este negreșit altul; deasemenea «*Jurj globnicul și copiii lui*» din 30 Ianuarie 6933 (*Docum.*, I 2, 837), altul decât *Jurj Jumătate* (identie cu *Jurj dvornicul* din 6939), numit aci cu frații săi ca «*fiii lui Jumătate*».

(9) *Arch. ist.*, I 2, 11.

(10) Wickenhauser, *Moldoviza*, p. 56.

(11) *Arch. ist.*, I, 121 sq.

(12) *Acad. Rom.*, Pec. 2.

(13) *Acad. Rom.*, V, 96.

Bun. Domnia lui de 32 ani și 8 luni ce-i dau toate cronicile noastre vechi trebuie pusă dela 1400 Aprilie 23 până la 1433 Ianuarie 1, datele probabile ale vechiului letopiseț al țerii, după cronologia cu începutul anului dela 1 Martie, ceea ce face tocmai 32 ani și 8 luni (plus 7 zile). Numai în acest fel, datele asupra anilor lui de domnie găsesc o explicație îndestulătoare, în concordanță cu mărturiile certe.

Alexandru cel Bun este cel dintâiu și, până la nepotul său Stefan cel Mare, singurul domn român ai cărui ani de domnie, cu ajutorul mărturiilor indigene, se pot preciza cu asemenea certitudine. E o constatare importantă pentru valoarea tradiției istorice scrise ce ne-au păstrat cronicile Moldovei, întemeiate pe letopisețul ce s'a început a se scrie curând după această domnie binecuvântată.